

Van rondborstige Bataven tot fatsoenlijke lieden

De kloof tussen volk en elite in de politieke opiniepers in de Bataafse Republiek

Nelleke Tanis, 5956447

p.m.tanis@students.uu.nl

Bachelor Eindwerkstuk Geschiedenis, 7,5 ECTS

Bacheloropleiding Taal- en Cultuurstudies

Begeleider: Dr. E. Jacobs

Universiteit Utrecht

14-7-2019

8634 Woorden

Afbeelding op de voorpagina:

‘Radeloze geschiedschrijver’, Pieter van Woensel (1796), Rijksmuseum Amsterdam.

Samenvatting

De staatsvorm van de Bataafse Republiek die na de revolutie van 1795 werd gesticht was voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis gebaseerd op volkssoevereiniteit. Een groot deel van het Nederlandse volk kreeg daarmee plotseling voor het eerst politieke rechten. Vooral in de eerste maanden na de revolutie was er onder de lagere echelons van de burgerij grote betrokkenheid op de politiek. Ze lieten niet na hun opvattingen over hoe het nieuwe politieke bestel vormgegeven moest worden te laten horen in hun politieke verenigingen en in de pers. In deze scriptie staan de politieke opinies van de lagere burgerij centraal zoals die naar voren komen in de *Nationaale Courant* van Lieve van Ollefen. Daarbij wordt specifiek gekeken naar het thema republikeinse burgerdeugd, uitgaande van het klassiek republikeinse denken wat het uitgangspunt vormde voor het vormgeven van de nieuwe politieke structuur van de Bataafse Republiek. Het probleem dat de aanleiding vormt voor deze analyse is de spanning tussen het volk en de elite die al snel na de revolutie ontstond, waarbij beide groepen elkaar op veelal morele gronden bekritiseerden. In deze scriptie staat de vraag centraal of die spanning te wijten is aan verschil in opvatting over de politieke deugden die een voorwaarde vormden voor politieke participatie. Een vergelijking van ideeën op dit gebied laat zien dat men het op theoretisch gebied wel met elkaar eens was, maar dat de praktische toepassing van deze ideeën verschilde.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	3
Inhoudsopgave.....	4
Inleiding.....	5
Volk en elite.....	5
De <i>Nationaale Courant</i>	7
Methode.....	8
Hoofdstuk 1: Burgerdeugd in het republikeinse denken.....	10
Historiografie.....	10
Nieuwe burgers.....	10
Het fundament van de Republiek.....	11
Hoofdstuk 2: Vrijheid.....	13
De vinger aan de pols.....	13
Gevaren vanuit het volk.....	13
Gevaren vanuit de elite.....	14
De elite over het volk.....	15
Conclusie.....	15
Hoofdstuk 3: Gelijkheid.....	17
‘Oefenschoolen voor den eenvoudigen man’.....	17
Verlichting volgens de elite.....	18
Conclusie.....	19
Hoofdstuk 4: Broederschap.....	20
‘Verkeerde broederschap’.....	20
De elite en haar ‘broeders’.....	21
Conclusie.....	22
Conclusie.....	23
Literatuur.....	25

Inleiding

'Waarom zou je die boerenpummels zelf laten beslissen? Wij in Brussel weten wat het beste voor ze is.' Aldus Hans Brusselmans, de antiheld van een campagnespottie van de SP. 'Hans Brusselmans', oftewel Frans Timmermans, is met zijn Europese vriendjes van plan om ten koste van het 'gewone volk' alle macht naar zich toe te trekken. Lachend gooit hij vanuit zijn leren fateuil Nederlandse referendumuitslagen in het knapperende haardvuur, terwijl hij zich verkneukelt om zijn eigen superioriteit: 'boerenpummels met hun kleinburgerlijke eisen! (...) Het volk moet opgevoed worden. Gecorrigeerd.¹ Dit spottie is een mooi, misschien enigszins karikaturaal voorbeeld van een probleem wat de laatste jaren de gemoederen flink bezighoudt: de vermeende kloof tussen het volk en de elite. Vanuit verschillende hoeken klinkt in Nederland dezelfde klacht, namelijk dat de stem van het volk terzijde wordt geschoven door onbetrouwbare politici, die slechts volgens hun eigen belangen handelen. FvD-lijsttrekker Thierry Baudet verwoordde dat in een toespraak op zijn eigen bloemrijke wijze: 'de controle op ons bestaan wordt ondertussen op sluipende wijze steeds verder aan ons ontnomen door doortrapte soevereiniteitsoverdrachten naar onpersoonlijke politieke megaprojecten waarin burgers elke democratische controle zijn verloren.'² Zijn aanhangers uiten op hun eigen manier hun wantrouwen en teleurstelling in de politieke elite: 'VVD, Cda, groenlinks, etc. etc., Das smerige politiek!!! Koeien met gouden horens beloven en niks maar dan ook niks nakomen.'³

Deze vermeende kloof tussen het volk en de elite is echter nog veel ouder. Al bij de eerste pogingen om in Nederland een democratie in te voeren, klonken er onder de revolutionaire Bataven nagenoeg dezelfde klachten. Zo schreef een boze burger in 1797 over het ontwerp voor de eerste grondwet: 'koeien met gouden horens beloven, om dat gy maar ja zult zeggen, en als gy dat gedaan hebt, dan kunnen zy in 't vervolg over u den baas spelen, zo veel als zy maar willen!' Ondanks de ervaring met democratie die Nederland door de eeuwen heen heeft opgebouwd, is dit probleem nu nog net zo springlevend als tweehonderd jaar geleden. Om deze (al dan niet gevoelsmatige) kloof tussen volk en elite beter te begrijpen onderzoek ik in deze scriptie hoe in de prille democratie van de Bataafse Republiek deze spanning ontstond.

Volk en elite

De Bataafse Republiek die na de revolutie van 1795 werd gesticht was voor het eerst in de Nederlandse geschiedenis gebaseerd op volkssoevereiniteit. Een groot deel van het Nederlandse volk kreeg daarmee plotseling voor het eerst politieke rechten. Vooral in de eerste maanden na de revolutie was er onder de lagere echelons van de burgerij enorme betrokkenheid op de politiek. Zij lieten niet na hun opvattingen over hoe het nieuwe politieke bestel vormgegeven moest worden te laten horen in hun politieke verenigingen, in kranten en tijdschriften of gewoon op straat.⁴ Deze buitengewone politieke activiteit werd ook opgemerkt door hoger geplaatste Bataven zoals Willem Anthony Ockerse, lid van de Nationale Vergadering. Hij schreef: 'men kan naauwlijks in eene trekschuit zich nederzetten, zich in

¹ "Een bericht van Hans Brusselmans", *Socialistische Partij, Youtube*, (versie 10-5-2019), "Een bericht van Hans Brusselmans", *Socialistische Partij, Youtube*, 10-5-2019. https://www.youtube.com/watch?v=aA4jUU-ntHs&disable_polymer=true (12-6-2019).

² Thierry Baudet, 'Thierry Baudet: Westen lijdt aan auto-immuunziekte' *Forum voor Democratie*, (versie 15-1-2017), <https://forumvoordemocratie.nl/actueel/toespraak-thierry-baudet-av-fvd-2017> (12-6-2019).

³ Reactie bij NOS, *Facebook* 'Baudet voert campagne na aanslag: 'smerige politiek'" (versie 19-3-2019), https://www.facebook.com/nos/posts/2707031322645742?comment_id=144349643268733&comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22R%22%7D (12-6-2019).

⁴ Annie Jourdan, "Amsterdam klem tussen staat en volk. Een bedreigde municipaliteit (1795-1798)". In: Ida Nijenhuis, Joke Roelevink, en Ronald Sluijter (red.) *De leeuw met de zeven pijlen. Het gewest in het landelijk bestuur* (Den Haag 2010), 95-110, aldaar 96; Erik Jacobs, "Volksbladen versus verlichting". Onuitgegeven dissertatie, z.j., 161-224, aldaar 161-62.

een rijtuig plaatsen (...) of men hoort schipper, voerman, burger, en boer, op zijne wijze over staatszaken spreken en oordelen.’⁵ In veel onderzoeken naar deze periode wordt dit deel van het Bataafse politieke debat echter buiten beschouwing gelaten.

Over de politieke debatten onder de hoogopgeleide elite is veel meer bekend. Voor dit onderzoek zijn vooral de studies van de historici Wyger Velema en Mart Rutjes van belang.⁶ Beiden bestuderen de politieke ideeën die heersten in de prille Bataafse Republiek. Velema en Rutjes baseren hun onderzoek voornamelijk op de opvattingen van politieke kopstukken die actief waren in de Nationale Vergadering. Dit was volgens Velema de plaats waar de politieke strijd geleverd werd:

Scherp in de gaten gehouden door de publieke opinie, voerden de over het algemeen hoogopgeleide verkozen vertegenwoordigers (...) een debat over de aard van de republikeinse regeringsvorm dat uniek was in zijn reikwijdte en diepgang.⁷

Wat Velema precies bedoelt met het vrij vage begrip ‘publieke opinie’ blijft onduidelijk. Aangezien hij een aantal keer citeert uit de opinietijdschriften *De Democraten* en *De Republikein* komen deze echter het meeste voor deze rol in aanmerking. Deze opinietijdschriften stonden onder redactie van belangrijke radicalen, waaronder Jan Konijnenburg (*De Republikein*) en Ockerse (*De Democraten*), beiden lid van de tweede Nationale Vergadering en medeauteur van de constitutie van 1798.⁸ *De Democraten* en *De Republikein* waren gerespecteerde en invloedrijke politieke opinietijdschriften, geschreven door en voor de hoogopgeleide elite. Ook de historicus Niek van Sas ziet de politieke pers vooral als spreekbuis van de gegoede burgerij.⁹ In werkelijkheid was de ‘publieke opinie’ echter aanzienlijk breder dan deze twee tijdschriften. De historicus Erik Jacobs laat in zijn dissertatie over de politieke pers in de Bataafse tijd zien dat er in de Republiek ook vele goedkope tijdschriften en kranten circuleerden waarin het ‘volk’ haar politieke opinies uitte.¹⁰ Hoewel er in het verleden vooral in lokaalhistorische studies wel aandacht is besteed aan het ‘gewone volk’ in de Bataafse tijd, richten die studies zich vooral op het sociale aspect van de revolutie en burgerbewegingen, en laten zij de inhoud van het politieke debat buiten beschouwing.¹¹

⁵ Willem Anthonie Ockerse, *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde, derde stukken, behelzende het nationaal character der Nederlanders* (Utrecht, G. T. van Paddenburg en zoon, 1797), 146.

⁶ Wyger Velema. “Republikeinse democratie. De politieke wereld van de Bataafse Revolutie, 1795-1798” In: Frans Grijzenhout, Niek van Sas en Wyger Velema (red.), *Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800* (Nijmegen 2013), 27–64; Mart Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen: democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801* (Nijmegen 2012). Andere kernpublicaties over de politieke cultuur in deze periode zijn N. C. F. van Sas, *De metamorfose van Nederland: Van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2005), en Joris Oddens, *Pioniers in schaduwbeeld: het eerste parlement van Nederland 1796-1798* (Amsterdam 2012).

⁷ Velema, “Republikeinse democratie.”, 33.

⁸ Simon Vuyk, “De Republikein van Jan Konijnenburg (februari 1795-augustus 1797)” in: Pieter van Wissing (red.): *Stooschrijven. Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen 2008) 217–31, aldaar 217; Jan Postma, “Democraten (1796-1798)” *Encyclopedie Nederlandstalige Tijdschriften* (versie 10 mei 2018), <https://www.ent1815.nl/d/democraten-1796-1798/> (7-6-2019).

⁹ Van Sas, *De metamorfose van Nederland*, 198; zie ook Nicolaas van Sas, ‘The Netherlands, c. 1750-1813’, in: Hannah Barker en Simon Burrows (red.), *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760-1820* (Cambridge 2002), 48-68, aldaar 63.

¹⁰ Jacobs, “Volksbladen versus verlichting”, 161.

¹¹ De meest invloedrijke studie op dit gebied is Maarten Prak, *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud: sociale verandering in het Revolutietijdvak, 's-Hertogenbosch 1770-1820* (Nijmegen 1999).

Zie verder bijvoorbeeld I.J. van Manen en K. Vermeulen, ‘Het lagere volk van Amsterdam in de strijd tussen patriotten en oranjegezinden: 1780-1800’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 30 (1980), 332-356; Tom Nieuwenhuis, *Keeshonden en Prinsmannen. Durgerdam, Ransdorp en Holisloot: Drie waterlandse dorpen in de Patriottentijd en de Bataafs-Franse tijd* (Amsterdam 1986). Voor een uitgebreid historiografisch overzicht, zie

Het politiek actieve ‘volk’ bestond vooral uit leden van de lagere burgerij, veelal ambachtslieden, kantoorbedienden en winkeliers.¹² Zij waren vastbesloten om van hun nieuw verworven politieke rechten gebruik te maken, maar ervoeren al snel dat er grenzen zaten aan wat zij als ‘gemeene man’ konden bereiken: de hoge ambten bij de overheid waren slechts weggelegd voor de leden van de ‘fatsoenlijken kring’.¹³ Bovendien ontstond er grote frustratie doordat er maar weinig met de voorstellen en verzoekschriften vanuit deze laag van de bevolking werd gedaan.¹⁴ Deze miskennis van de politieke aspiraties van het volk leidde tot grote frustratie, die onder andere tot uiting kwam in de pers. Hoewel de literatuur over deze periode allerlei soorten verschillen en tegenstellingen in debatten heeft gereconstrueerd, is deze spanning tussen de lage burgerij en de hoogopgeleide elite nog weinig aan bod gekomen.¹⁵

De hierboven gebruikte categorieën van ‘volk’ en ‘elite’ zijn enigszins kunstmatig, een duidelijke scheidslijn tussen beide groepen is niet te trekken. Desondanks kunnen we wel van twee verschillende groepen spreken. Opvallend is namelijk dat hoewel de verschillende representanten op talloze gebieden het heftig met elkaar oneens waren, ze richting het ‘volk’ wel een zelfde houding aannamen. Dit was volgens de Jacobs mogelijk doordat de veroordeling van het politieke discours onder de lagere klassen vooral van morele aard was: het gebrek aan deugd was een van de belangrijkste verwijten aan het adres van het volk en haar politieke pers.¹⁶ Om de oorzaken van de kloof tussen volk en elite in de Bataafse Republiek beter te begrijpen, is het dus van belang om te weten wat beide partijen onder die deugd verstonden. In deze scriptie staat daarom de volgende probleemstelling centraal: in hoeverre was de wederzijdse onvrede die in het eerste jaar van de Bataafse Republiek ontstond tussen de lagere burgerij en de academisch geschoolde bovenlaag van de bevolking, die veelal posities bekleedde in de nieuwe bestuurs- en inspraakorganen van de Bataafse democratie, te wijten aan verschillen in opvattingen over politieke deugden van burgers?

De Nationaale Courant

Om de politieke opvattingen onder ‘het volk’ te onderzoeken gebruik ik de *Nationaale Courant* onder redactie van Lieve van Ollefen. Dit was een van de meest gelezen kranten uit deze periode, en werd onder deze titel uitgegeven van 1795 tot 1796.¹⁷ De krant werd door heel de Republiek verspreid, maar was vooral op Amsterdam gericht, waar zowel Van Ollefen als de uitgever Hendrik Banse woonden en werkten. Banes uiterlijk was gevestigd in de Stilsteeg, een smalle straat vlak achter het stadhuis van Amsterdam. Van Ollefen en zijn uitgever bevonden zich daarmee op steenworp afstand van de Amsterdamse politieke nieuwsvoorziening: op het Damplein, in 1795 omgedoopt tot het Plein der Revolutie, werd dagelijks verslag gedaan van de handelingen en besluiten van het stadsbestuur.¹⁸ Vooral de eerste maanden van de Revolutie werden die verslagen trouw in de *Nationaale Courant* gepubliceerd. De krant bevat verder verslagen van de Nationale vergadering in Den Haag, en nieuwsberichten uit het binnen- en buitenland. Dit nieuws beslaat echter maar de helft van de krant, de andere helft bestaat uit opiniestukken, soms geschreven door Van Ollefen zelf, maar meestal

Joris Oddens, “De Nederlandse revolutie in dorp en stad. Lokale geschiedschrijving over de patriots-Bataafse tijd, 1875 tot heden”, *Tijdschrift voor geschiedenis*, 130 (2017) 4, 565-591.

¹² Ibidem, 212; Voor meer informatie over wijkvergaderingen, volksclubs en hun verhouding tot het landelijk bestuur en de municipaliteit, zie Jourdan, “Amsterdam klem tussen staat en volk”.

¹³ Jacobs, “Volksbladen versus verlichting”, 170.

¹⁴ Ibidem, 215-16, zie ook *Nationaale Courant* red. Lieve van Ollefen, (Amsterdam, H.A. Banse) Koninklijke Bibliotheek Den Haag, KW 452 A 21, no. 37, 15-4-1795. (Hierna aangeduid als *Nationaale Courant*)

¹⁵ Voor verschillende interpretaties van het Bataafse debat, zie Van Sas, *De Metamorfose van Nederland*, 277-292.

¹⁶ Jacobs, “Volksbladen versus verlichting”, 166.

¹⁷ Erik Jacobs, “Perslandschap I: kwantitatieve analyse”, onuitgegeven dissertatie, (z.j) 32-67, aldaar 58.

¹⁸ *Nationaale Courant*, no. 8, 6-2-1795; Jourdan, “Amsterdam klem tussen staat en volk”, 97.

ingezonden door burgers en burgeressen, voornamelijk uit Amsterdam. Mijn onderzoek richt zich vooral op deze opiniestukken.

Van Ollebens courant, die in de literatuur als ‘ultra-radicaal’ wordt gekenmerkt, werd vooral gelezen onder patriotten uit de lagere burgerij, die vaak in volksclubs actief waren. Van Ollefen stelt dat zijn doel met de krant is om ‘de hoofdzaaklyke inhoud van de gesprekken die onder het Volk gevoerd worden’ weer te geven.¹⁹ De *Nationaale Courant* was dus bedoeld om door het volk en voor het volk uitgegeven te worden, en is daarmee een zeer waardevolle bron voor het bestuderen van de politieke opinies onder de lagere echelons van de Bataafse samenleving. Van Ollebens publiek had wel enige opleiding genoten – ze konden lezen en schrijven – maar elitaire tijdschriften als *De Democraten* gingen hen zowel wat betreft niveau als prijs ver boven de pet.²⁰

Van Ollefen zelf was een controversieel figuur die bij iedereen in ongenade leek te vallen. In januari 1796 belandde hij achter de tralies onder het Amsterdamse stadhuis, tegelijk beschuldigd van ‘ultrarevolutionaire’ en orangistische sympathieën.²¹ Een jaar later zat hij er weer, ditmaal omdat hij in zijn krant orangisten bedreigd had.²² Ook begon hij vanwege ruzie met zijn uitgever verschillende keren een nieuwe krant bij een andere uitgever. De oude kranten bleven ook bestaan, en zo bestonden er in 1797 uiteindelijk drie *Nationaale* en *Bataafsche* couranten naast elkaar. Het feit dat al deze kranten naast elkaar konden bestaan wijst op de grote populariteit die ze genoten onder de lage burgerij.²³ De politieke discussies in de *Nationaale Courant* zijn geworteld in de dagelijkse realiteit van de lagere burgerij. Deze debatten laten daarmee een heel andere kant van het ‘Bataafse experiment’ zien: politieke dromen, hoop, en frustraties voortkomend uit de rauwe realiteit van alledag.

Methoden

Het startpunt van mijn analyse van de *Nationaale Courant* ligt in de klassiek-republikeinse ideeën, voor de politieke elite het vertrekpunt voor het vormgeven van de nieuwe politieke orde. Voor deze analyse beperk ik mij tot de radicale fractie van de politieke elite, die pleitte voor veel inspraak van het volk, en daarmee wat politieke overtuiging betreft het dichtst bij het volk zou moeten staan.²⁴ Burgerdeugd speelt in het republikeinse denken een zeer belangrijke rol. Naar aanleiding van de literatuur van Velema en Rutjes en van artikelen uit *De Democraten* en onderzoek ik hoe door de radicale elite over burgerdeugd werd gedacht, en hoe die ideeën in de praktijk toegepast werden. Datzelfde onderzoek ik voor het ‘volk’, door de ingezonden brieven in de *Nationaale Courant* te bestuderen. Hoewel het misschien niet de meest elegante termen zijn, zal ik uit praktische overwegingen in mijn analyse de categorieën ‘elite’ en ‘volk’ gebruiken voor de hierboven toegelichte groepen.

Om zo veel mogelijk verschillende stemmen in mijn onderzoek mee te kunnen nemen, richt ik mij op de ingezonden opiniestukken in de *Nationaale Courant*. Zo komt er een relatief grote en diverse groep schrijvers aan het woord die zich uitspreken over een grote variëteit aan onderwerpen. In mijn analyse heb ik me allereerst laten leiden door onderwerpen die het vaakst in de *Nationaale Courant* naar voren komen. Deze verschillende onderwerpen zijn te rangschikken onder de pijlers van de Republiek: vrijheid, gelijkheid en broederschap. Deze thema’s vormen het analytische deel van mijn scriptie, wat voorafgegaan wordt door een wat meer theoretisch hoofdstuk over burgerdeugd in het republikeinse denken. Om de oorzaken van de wederzijdse spanning tussen volk en elite te laten zien,

¹⁹ *Nationaale Courant*, no. 69, 29-6.

²⁰ Jacobs, “Volkspers versus verlichting”, 179, 195; *Nationaale Courant*, no. 88, 12-8-1795.

²¹ Myriam Everard, “Lieve van Ollefen, Catharina Heybeek. Een ultrarevolutionaire ‘Loonschryver’, een schrijvende Batavin en een gekwetste Natie”, in: Anna de Haas (red.) *Achter slot en grendel. Schrijvers in Nederlandse gevangenschap 1700-1800* (Zutphen 2002), 207–22, aldaar 213.

²² Ibidem, 216; *Nationaale Bataafsche Courant van Lieve van Ollefen* (Amsterdam, A. Rymer, 1797), IISG Amsterdam, NIBG (Perscollectie) PM 1265, extra, 11-8-1797.

²³ Jacobs, “Perslandschap I”, 63-64.

²⁴ Oddens, *Politiek in schaduwbeeld*, 416.

laat ik de ideeën die uit de *Nationaale Courant* naar voren komen door de hoofdstukken heen steeds in dialoog gaan met de ideeën van de elite.

Op enkele kleine uitstapjes naar latere jaren na heb ik mijn onderzoek beperkt tot het eerste jaar van de revolutie, 1795. Dit eerste jaar is voor dit onderzoek interessant vanwege de grote politieke activiteit onder het volk. De interesse voor de politiek onder het volk nam in de loop der tijd aanzienlijk af. Zo halveerde in 1796 het aantal politieke tijdschriften ten opzichte van het jaar ervoor, en decimeerde het aantal leden van wijkvergaderingen.²⁵ 1795 is daarom veruit het vruchtbaarste jaar om de politieke ideeën van het volk te onderzoeken.²⁶ De latere jaargangen van Van Ollebens kranten worden in grote mate gekenmerkt door dit probleem van tanende politieke belangstelling. Voor dit scriptieonderzoek voert het echter te ver om diep op deze problematiek in te gaan, aangezien die weer een heel eigen onderzoeksvraag en methode verdient. Om deze redenen beperk ik dit onderzoek tot het jaar 1795.

Tekening van de Nieuwezijds Voorburgwal te Amsterdam, met rechts het stadhuis en links het eerste huis van de Stilsteeg.

Jan de Beijer, 1771. (Stadsarchief Amsterdam)

²⁵ Jacobs, "Volkspers versus verlichting", 220.

²⁶ Jacobs geeft enig inzicht in de oorzaken en achtergronden van de sterke daling van politieke interesse onder het volk, zie 'Volksbladen versus verlichting', 218–20.

Hoofdstuk 1: Burgerdeugd in het republikeinse denken

Historiografie

De Bataafse revolutie was een van de vele revoluties die aan het einde van de achttiende eeuw Europa en Noord-Amerika voorgoed veranderden. Deze revoluties zijn door historici op verschillende manieren geïnterpreteerd. De klassieke studie van de historicus Robert Palmer getiteld *The Age of Democratic Revolutions* kenmerkt de veranderingen van de late achttiende eeuw als een uitvloeisel van het progressieve verlichtingsdenken en het begin van de moderne liberale democratie.²⁷ De Amerikaanse en Franse revoluties werden door hem vooral gezien als een strijd om individuele rechten en vrijheden en bescherming tegen de overheersing van een almachtige overheid, kenmerkende aspecten van het moderne liberalisme.²⁸ In de tweede helft van de twintigste eeuw werd dit beeld ter discussie gesteld, voornamelijk door de historicus J.G.A. Pocock. Hij en anderen stelden dat de politieke ideeën van de revoluties niet nieuw waren, maar juist voortbouwden op een zeer oude traditie van het klassiek republicanisme.²⁹

Hedendaagse historici nemen in dit debat vaak een middenpositie in en zien het politieke denken van de late achttiende eeuw als een mengvorm van klassiek republicanisme en nieuwe democratische liberale elementen.³⁰ Dit geldt ook voor de historiografie over de Bataafse periode in Nederland. Zo schetst Velema de eerste jaren van de Bataafse Republiek als een poging om de klassieke republikeinse ideeën in te passen in het politieke bestel van het late achttiende-eeuwse Nederland.³¹ Ook Rutjes komt in zijn dissertatie tot deze conclusie. Aangezien de academisch geschoolde elite grondig was opgeleid in de klassieken, is het ook niet verwonderlijk dat hun politieke ideeën hierdoor geïnspireerd waren. Het 18^e-eeuwse Bataafse republikaanisme had echter ook nieuwe elementen, waarvan de belangrijkste het principe van volkssoevereiniteit door middel van vertegenwoordiging was.³²

Nieuwe burgers

Direct na de revolutie ontstonden talloze meningsverschillen over hoe dit mengsel van oude en nieuwe ideeën in het nieuwe politieke systeem geïntegreerd moest worden.³³ Een van de grootste geschilpunten was de rol die het volk in de nieuwe Republiek moest krijgen. Een directe democratie zoals de klassieke traditie voorschreef was in Nederland onhaalbaar, en daarom was er een systeem van representatie nodig. Men kon het echter niet eens worden over de relatie tussen het volk en haar representanten: wat precies de rechten en plichten waren van burgers was allerm minst duidelijk.³⁴ Bovendien werd met de revolutie de categorie ‘burger’ plotseling enorm vergroot. Voorheen was burgerschap een bevoorrechte status voor bepaalde inwoners van een stad. In het nieuwe politieke stelsel vormden burgers echter niet langer een besloten groep, maar leek iedereen op deze titel aanspraak te kunnen maken. Hoewel het niet duidelijk is wie zich precies burger mochten noemen,

²⁷ R.R. Palmer, *The Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1760-1800* (Princeton 2014); Stephan R. E. Klein, *Patriots republikaanisme: politieke cultuur in Nederland (1766-1787)*, (Amsterdam 1995), 1; Velema, “Republikeinse democratie”, 27.

²⁸ Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 18.

²⁹ J.G.A. Pocock, *The Machiavellian moment: Florentine political thought and the Atlantic Republican tradition* (Princeton 2016). Zie voor een uitgebreider historiografisch overzicht Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 18.

³⁰ Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 19.

³¹ Velema, “Republikeinse democratie”, 52.

³² *Ibidem*, 62.

³³ *Ibidem*, 33, 34.

³⁴ Voor een uitgebreide analyse van dit debat, zie Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, hoofdstuk 2, ‘tussen anarchie en overheersing’, 69–120; Velema ‘Republikeinse Democratie’, 45-51.

kunnen we er wel van uit gaan dat de mannelijke lezers van de *Nationaale Courant* politieke rechten bezaten, omdat ze tot de stedelijke bevolking behoorden en enige opleiding genoten hadden.³⁵

Voor het principe van volkssoevereiniteit was gelijkheid nodig. Burgers vormden met elkaar de staat, en hadden daarom allemaal dezelfde aanspraak op de macht.³⁶ Dat betekende ook dat iedereen in principe toegang moest hebben tot alle ambten en functies. De redacteurs van *De Democraten* verwoordden dit zeer stellig: ‘De minste verwikking van het evenwicht der rechten en rangen in eenen burgerstaat is eene schrede tot de tyranny.’³⁷ In plaats daarvan moest slechts onderscheid gemaakt worden op basis van deugd: ‘er moet geen stelregel heiliger gevolgd worden, dan deze: ‘dat deugd en bekwaamheid alleen elk eenen aanspraak geven op, en verplichten tot openbare waardigheden, ambten en bedieningen.’³⁸ Dat betekende dat de oude manieren om hiërarchie in de samenleving aan te brengen zoals erfelijke titels, gilden en een hiërarchie in godsdienst werden afgeschaft. Mensen mochten niet langer beoordeeld worden op sociale afkomst of godsdienst.³⁹ Voortaan was deugd de onderscheidende factor, en niet sociale klasse of economische status – in theorie tenminste.

Het fundament van de Republiek

Wat hield die deugd in volgens de Bataven? Als het gaat om de deugden van burgers in een republiek baseerden veel Bataven zich op Montesquieu.⁴⁰ Hij gebruikte de klassieke notie van burgerschap in zijn *De l'esprit de lois*, een werk wat in de Republiek bijzonder populair was. Volgens Montesquieu was de republikeinse vrijheid afhankelijk van de deugd van haar burgers. Een republiek waarbij de macht bij het volk lag kon alleen succesvol zijn als burgers bereid waren hun eigenbelang opzij te zetten voor het algemeen belang en zich actief met politiek bezig te houden.⁴¹ De noodzaak van burgerdeugd voor de Republiek wordt kernachtig verwoord in *De Democraten*, waarin de Republiek wordt gekenmerkt als een ‘zedelyk lichaam, dat [is] zaamgesteld uit individuele burgers, welke, ieder als een integreerend lid, dat zedelyk geheel helpen uitmaken’.⁴² De metafoer van een lichaam benadrukt het belang van de deugdelijkheid van elk individu: iedereen droeg verantwoordelijkheid voor het geheel. Zowel burgers onderling als burgers en hun vertegenwoordigers stonden daarnaast zeer nauw met elkaar in verband. Als burgers niet leefden volgens de republikeinse deugden, zou dat geleidelijk inbreuk doen op de politiek, en andersom zou een ondeugdzame ambtsdrager de hele gemeenschap schaden.⁴³ Deugdelijkheid was daarmee een voorwaarde voor de Republiek.⁴⁴ Deze nauwe band tussen de overheid en burgers was wat de Bataafse Republiek onderscheidde van de oude republiek, waarin burgers passief waren. In de nieuwe republiek was een burger niet langer passief onderdaan, maar uit liefde voor het vaderland en de vrijheid zette hij zich actief in voor zijn vaderland. Dit vormde de kern van de politieke deugd.⁴⁵

In deze nieuwe democratie gebaseerd op volksvertegenwoordiging was er dus geen sprake van een sociaal contract dat burgers stilzwijgend accepteerden. In plaats daarvan moesten burgers als deel van de politieke natie het sociale contract actief helpen handhaven. Het was de taak van het volk om de (politieke) vrijheid die met het principe van volkssoevereiniteit gepaard ging, te beschermen.⁴⁶ In *De Democraten* wordt dit punt zoals altijd bloemrijk verwoord: ‘gelyk een jongeling, die de volle kracht

³⁵ Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 126–27.

³⁶ Ibidem, 207.

³⁷ *De Democraten*, no. 1, 30-6-1796, p. 4

³⁸ Ibidem, p. 4.

³⁹ Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 208.

⁴⁰ Klein, *Patriots republikenisme*, 75-78; Velema, “Republikeinse democratie”, 53.

⁴¹ Velema, “Republikeinse democratie”, 52; Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 19.

⁴² *De Democraten*, no. 20, 27-10-1796, p. 153.

⁴³ Klein, *Patriots republikenisme*, 50.

⁴⁴ Velema, “Republikeinse democratie”, 52.

⁴⁵ Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 157.

⁴⁶ Ibidem, 157.

zyner spieren begint ontwaar te worden', moest het volk zich bewust worden van de kracht die lag in haar vrijheid, en de noodzaak die vrijheid koste wat kost te verdedigen.⁴⁷ In de praktijk betekende dat dat burgers politiek actief moesten zijn door zich goed te informeren, deel te nemen aan de verkiezingen en gezamenlijk de overheid te controleren.⁴⁸ Ook moesten ze bereid zijn hun vrijheid tegen gevaren van buitenaf te verdedigen. Deugdzame burgers in de Republiek waren zij die een 'vinger aan de pols en zo nodig het geweer aan de schouder hielden.'⁴⁹ Verder moest een deugdzame burger die bereid was om het algemeen belang voor zijn eigenbelang te stellen niet teveel waarde hechten aan rijkdom en luxe, maar matig en sober leven. Tenslotte moesten burgers in een politiek systeem waarin zij gezamenlijk de staat vormden zich niet laten meeslepen door 'partyschap', maar streven naar eendracht en broederschap.⁵⁰ In de volgende hoofdstukken onderzoek ik welke rol deze ideeën speelden in de *Nationaale Courant*, en hoe de opvattingen van de schrijvers in de *Nationaale Courant* zich verhouden tot de ideeën over burgerdeugd onder de elite.

⁴⁷ *De Democraten*, no. 1, 30-6-1795, p. 4.

⁴⁸ Velema, "Republikeinse democratie", 53-62.

⁴⁹ Niek van Sas, "De Republiek voorbij. Over de transitie van republicanisme naar liberalisme" In: Frans Grijzenhout, Niek van Sas, en Wyger Velema (red.) *Het Bataafse experiment: politiek en cultuur rond 1800*, (Nijmegen 2013), 65–102, aldaar 73.

⁵⁰ Klein, *Patriots Republikanisme*, 123; Odden, *Pioniers in schaduwbeeld*, 239.

Hoofdstuk 2: Vrijheid

De eerste nummers van de *Nationaale Courant* die net na de machtsovername uitkwamen, staan bol van overwinningsretoriek en lofredes op de nieuw verkregen vrijheid. ‘Gy zyt Vry! Gy zyt gelyk!’ juichte de krant.⁵¹ Het aantal reportages, nieuwsberichten, brieven en lofredes op de nieuw verkregen volkssoevereiniteit was in deze eerste weken zo groot dat er bijna elke week een extra krant moest worden uitgegeven om al het materiaal te kunnen publiceren. Die nieuw verkregen vrijheid en gelijkheid moest echter bewaakt en verdedigd worden. Zoals al in het voorgaande hoofdstuk uiteengezet is, was het actief verdedigen van de vrijheid een van de kernpunten van republikeinse deugd. Van Ollefens publiek lijkt goed van de theoretische grondslagen van het politieke denken op de hoogte te zijn: deze republikeinse burgerplicht komt in de *Nationaale Courant* steeds terug. De pers werd hierbij als een belangrijk wapen gezien: ‘is met de pen tot heil van het Vaderland dan niet zo veel goed aan de algemeene zaak te doen, als groote capitaalen opteschieten, of met den sabel in den vuist er voor te vechten? – ik meen ja.’⁵² De gevaren voor de vrijheid die met de pen bestreden moesten worden waren voornamelijk op twee gebieden te vinden: onder het gewone volk, en in de politiek.

De vinger aan de pols

Gevaren vanuit het volk

Vanuit het volk vormden volgens de lage burgerij de orangisten de grootste bedreiging voor de vrijheid. Hoewel schrijvers in de *Nationaale Courant* neerzagen op de bladen die geheel gewijd waren aan het aanwijzen van vermeende orangisten, werd er regelmatig opgeroepen om waakzaam te zijn voor hen die zich als vaderlandslievende patriotten voordeden, maar het niet waren.⁵³ Dat dit onderscheiden van ‘ware’ en ‘valse’ patriotten een belangrijke functie van de krant was, blijkt ook uit een latere publicatie van de *sociëteit voor deugd en kundigheden* (waarin Van Ollefen er overigens niet al te best vanaf komt), waarin gesteld wordt dat Van Ollefens dagbladen het volk ‘zoo menigmaal den slechten van den braaven Patriot hebben doen onderscheiden’.⁵⁴

Een ander gevaar voor de vrijheid was een ontevreden volk. Al enkele weken na de revolutie ontstond er gemopper onder het volk vanwege hoge voedselprijzen. Een schrijver constateert dat ‘die van de tegengestelde party’ de ontevredenheid onder de ‘zwakke gemoederen’ aanwakkerden.⁵⁵ Door verschillende schrijvers wordt dit in Van Ollefens krant aangekaart, ter bescherming van de vrijheid: ‘laat ons dus gezamentlyk aan onze Vertegenwoordigers nadrukkelyk voorstellen, de tegenwoordige morringen des Volks’.⁵⁶ Van Ollefen zelf benadrukt dit belang ook: ‘alle amtsverrichtingen behooren, onzes inziens, tot de algemeene zaak’, en daarom moeten ‘alle nadeelige volksgesprekken, alle geruchten’ openbaar gemaakt worden. Zij die het ‘smeulend vuur (...) in zyne geboorte kunnen smooen’, ofwel de politieke elite, zijn zich namelijk onbewust van wat er in de onderbuik van de samenleving leeft.⁵⁷ Van Ollefen benadrukt hier de politieke verantwoordelijkheid van iedere individuele burger. Door openbaar te maken wat er onder het volk speelt, werkte hij en alle andere

⁵¹ Ibidem, no. 1, 21-1-1795.

⁵² Ibidem, extra, 18-4-1795.

⁵³ Zie bijvoorbeeld ibidem, extra, 18-4-1795; no. 65, 19-6-1795; no. 72, 6-7-1795; no. 76, 15-7-1795; no. 82, 29-7-1795; no. 93, 24-8-1795; no. 94, 26-8-1795; no. 96, 31-8-1795.

⁵⁴ Sociëteit voor deugd en kundigheden, Amsterdam, *Politique denk- en handelwyze van den burger Lieve van Ollefen, zoo voor als na de Omwending van 1797 en 1795* (Amsterdam, z.j., waarschijnlijk 1797 of later), 3.

⁵⁵ Ibidem, no. 9, 9-2-1795.

⁵⁶ *Nationaale Courant*, no. 9, 9-2-1795; zie ook no. 94, 26-8-1795.

⁵⁷ Ibidem, no. 69, 29-6-1795.

auteurs vanuit hun plaats in de samenleving mee aan de bescherming van het vaderland, door de representanten te informeren over mogelijke gevaren voor de vrijheid die ze zelf niet zagen.

Gevaren vanuit de elite

Ook richting de personen in machtsposities was waakzaamheid geboden. Aan de lezers werd de plicht voorgehouden om

...zo men verneemt dat onverhoopt de Representanten (...) iets doen dat tegen de wetten van den Mensch of tegen het belang der Burgery strydig is – [dat] vry te ontdekken en in het licht [te] brengen, op dat de schandelyke aristocratie nooit weder het hoofd opsteekke.⁵⁸

De provisionele representanten moesten gehouden worden aan de belofte die ze bij hun installatie gedaan hadden, namelijk dat ze nooit enige inbreuk zouden maken op 'de vryheid, gelykheid, onafhangelykheid en souvereiniteit des volks.'⁵⁹ Geheel in lijn met het republikeinse denken van de radicalen volgden ze scherp de representanten en anderen in hoge functies, en controleerden of ze zich ook werkelijk naar die belofte gedroegen.⁶⁰ Machtshonger en geldzucht werden daarbij als de grootste bedreiging voor de deugzaamheid van machthebbers gezien. In het klassiek republikeinse denken waren een van de grootste bedreigingen voor de politieke deugd luxe en genotzucht. Honger naar genot en rijkdom zorgde ervoor dat mensen in machtsposities slechts hun eigen belangen zouden najagen. Mensen in machtsposities die handelden uit eigenbelang waren een direct gevaar voor de vrijheid, omdat zij wel eens een poging zouden kunnen wagen om alle macht naar zich toe te trekken. In plaats daarvan moest het leven van een goed republikeins burger gestempeld zijn door eenvoud en onbaatzuchtigheid.⁶¹

De corrumperende werking van overdadige luxe en status was iets wat de burgers uit Van Ollefens doelgroep maar al te graag benadrukten. Als deel van de lage burgerij liepen de meesten van hen zelf niet direct het risico op moreel verval door luxe en overdaad. Ze konden daarentegen genoeg mensen aanwijzen die daar wel (potentieel) vatbaar voor waren. Uit de brieven blijkt een voortdurende angst dat de elite toch alle macht naar zich toe zou trekken en dat het volk zijn invloed zou verliezen. Ze vinden daar allerlei verschillende soorten aanwijzingen voor. Zo bleek bijvoorbeeld dat ondanks het feit dat deugd en bekwaamheid zouden moeten bepalen wie de goede ambten kreeg, afkomst of rijkdom in de praktijk nog steeds doorslaggevend waren.⁶² Een andere schrijver klaagt dat het volk geen invloed had op de aanstelling van rechters, en dat ze hun ambt slechts aannamen omdat het goed verdiende, en niet uit liefde voor het vaderland.⁶³ Rechters zouden niet geselecteerd moeten worden op hun hoge opleiding, maar op hun eerlijkheid en onbaatzuchtigheid.⁶⁴ Een andere schrijver meende bovendien op te merken dat het eerste enthousiasme voor gelijkheid bij de elite afnam:

't schynt dat de nieuwe leus-naam van Burger by de grooten wat aan 't zakken is, en niet gebeezigd wordt, dan wanneer men een gemeen Burger in de Wykvergadering ontmoetende, met open armen omhelzende zig zo gulhartig en vriendelyk, als een Janus, hem toelacht en zegt, *dag burger, hoe vaarje*'.⁶⁵

⁵⁸ *Nationaale Courant*, extra, 18-4-1795, zie ook *ibidem*, no. 73, 8-7-1795.

⁵⁹ *Ibidem*, 7-2-1795.

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld *Nationaale Courant*, extra, 18-4-95.

⁶¹ Velema, 'Republikeinse Democratie', 52-54.

⁶² *Nationaale Courant*, no. 72, 6-7-95.

⁶³ *Ibidem*, no. 88, 12-8-1795.

⁶⁴ *Ibidem*, no. 94, 26-8-1795.

⁶⁵ *Ibidem*, no. 87, 10-8-1795.

Zo zijn er nog legio andere voorbeelden te noemen van situaties die voorgedragen worden waarin de ‘gemeenen burger’ in de ogen van de schrijvers werd achtergesteld op de elite.⁶⁶ Volgens van Ollefen was er sprake van een trend. De lagere klassen van de burgerij werden steeds meer genegeerd: ‘het doet ons tevens leed te moeten ondervinden, dat alle dergelyke plannen der waare Patriotten, als niets waardige vodden daarheen gesmeeten en onaangemerkt gelaaten worden.’ Geheel onterecht, volgens hem, aangezien ‘de scheikunde van het gezond verstand (...) goud uit keien’ haalt.⁶⁷

Uit deze voorbeelden blijkt dat de lagere burgerij zich al snel na de revolutie miskend en genegeerd voelde. De brieven-schrijvers beschuldigden de elite ervan alle macht naar zichzelf toe te willen trekken, en slechts te handelen uit geldzucht en hang naar macht. Het feit dat hun verzoeken en ideeën genegeerd werden, werkte daarbij alleen maar bevestigend. Ze presenteerden zichzelf daarentegen als de echte deugdzaame burgers, aangezien zij –geheel volgens de republikeinse idealen– eenvoudig en onbaatzuchtig waren, en hun gezond verstand gebruikten. Met gezond verstand is uit keien is evengoed goud te halen als uit alle overbodige sieraden van de rijken.

De elite over het volk

De manier waarop de lagere burgerij de pers inzette om de vrijheid te verdedigen staat in lijn met wat er in *De Democraten* over de rol van de pers wordt gezegd. De pers had volgens de elite als doel ‘om de beginzelen en de leer van ware vryheid, deugd en volksgeluk voortteplanten, zoo wel het volk als deszelfs bestuurders hunne plichten voor oogen te houden.’⁶⁸ De pers droeg dus verantwoordelijkheid voor de politieke opvoeding en verlichting van burgers. De taak om bestuurders en het volk hun ‘plichten voor oogen te houden’ wijst daarnaast ook op de controlerende functie van de pers. Hoewel de lage burgerij vond dat ze aan deze principes gehoorzaamde, gebeurde er volgens de elite echter precies het tegenovergestelde.

De bladen die onder het volk circuleerden waren volgens hooggeplaatste critici slechts bedoeld om zoveel mogelijk winst op te leveren. Volgens hen schuwden redacteurs en uitgevers geen enkel middel om te zorgen dat de mensen hun ‘prullen’ zouden lezen.⁶⁹ Het verdacht maken van hooggeplaatste personen was volgens de elite een van deze strategieën. Auteurs als Van Ollefen namen alle vrijheid om ‘personen en zaken eigendunklyk te recenseeren, en van elk individu, in het bestuur geplaatst, te zeggen wat men wil’.⁷⁰ Hun aanpak werkte, bemerkte Ockerse: ‘het is verbazend te zien, met welk eene gretigheid alle staatkundige geschriften, zelfs die, welke buiten kijf onder de *prullaria* te rangschikken zijn, van tijd tot tijd verslonden worden’.⁷¹ Aan de politieke inhoud van deze bladen werd door de elite geen aandacht besteed; dat de pers zogenaamd werd gedreven door ‘gewinzucht’ was reden genoeg om de bladen bij voorbaat af te schrijven.⁷² Wat in de *Nationaale Courant* werd gezien als het verdedigen van de vrijheid door representanten en andere hooggeplaatsten kritisch te beschouwen, werd door de elite weggezet als pure sensatiedrift, slechts bedoeld om het volk aan het lezen te houden.

Conclusie

Als het op theorie aankwam, sluit de inhoud van de *Nationaale Courant* aan op het republikeinse idee dat een deugdzaam burger actief bijdraagt aan het bewaken van de vrijheid. In de *Nationaale Courant* werd dit gedaan door de overheid en medeburgers te controleren, en te hameren op het nastreven van eenvoud en onbaatzuchtigheid. Schrijvers uit het volk zagen zichzelf als deugdzaame burgers vanwege hun eenvoud en oprechtheid, en zagen geen meerwaarde in de academische opleiding van de elite. Integendeel, het feit dat hoge banen slechts door de elite bekleed werden was in hun optiek een recept

⁶⁶ Zie bijvoorbeeld *ibidem*, no. 37, 15-4-1795; no. 69, 29-6-1795; no. 60, 8-6-1795; no. 81 27-7-95.

⁶⁷ *Ibidem*, no. 37, 15-4-1795; zie ook extra, 18-4-1795.

⁶⁸ *De Democraten*, no 62 (13 juli 1797), 168.

⁶⁹ Jacobs, “Volksbladen versus verlichting”, 165.

⁷⁰ *De Democraten*, no. 7, 4-8-1796, 208.

⁷¹ Ockerse, *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde*, 147.

⁷² Jacobs, “Volksbladen versus verlichting”, 165-166.

voor een nieuwe overheersing waarin het volk slechts onderdaan en geen burger zou zijn. Het feit dat de inbreng van het volk werd genegeerd, bevestigde dat beeld alleen maar.

Ironisch genoeg werd het volk door de elite van hetzelfde beschuldigd. De opvattingen die in de volkspers werden geuit, en vooral de kritiek op hooggeplaatste personen, werden door de elite afgeschreven omdat ze slechts zouden voortkomen uit commerciële belangen, en niet, zoals de bedoeling was, uit onbaatzuchtige vaderlandsliefde. Hierdoor ontstond dus de situatie dat burgers uit de volksklasse de verantwoordelijkheid voelden om hun stem te laten horen, terwijl de elite hen daar nog niet deugdzaam genoeg voor achtte. Dat verschil is het onderwerp van het volgende hoofdstuk, waarin de ontwikkeling en bevordering van republikeinse deugd centraal staat.

Hoofdstuk 3: Gelijkheid

Theorievorming over de morele voorwaarden voor burgerschap was in 1795 niet nieuw. Ook voor de revolutie waren kenmerken van een deugdzaam burger actieve betrokkenheid op het algemeen welzijn, en bereidheid om daar eigen belangen voor opzij te zetten.⁷³ Het verlichtingsdenken van de achttiende eeuw zette het denken over burgerlijke deugdzzaamheid in een nieuw licht doordat de nadruk meer op rationaliteit en maakbaarheid kwam te liggen. Dat betekende dat in principe iedereen door goede opvoeding en educatie een goed burger zou kunnen worden.⁷⁴ Dit sluit aan bij het gelijkheidsideaal wat onder andere in *De Democraten* verkondigd wordt, dat ‘deugd en bekwaamheid alleen’ bepaalde wie welke functies kreeg.⁷⁵ Hoezeer die gelijkheid werd gekoesterd in de *Nationaale Courant* kwam in het vorige hoofdstuk al aan bod. Ook wat betreft de noodzaak tot politieke opvoeding van het volk zaten de schrijvers in de *Nationaale Courant* en de elite op één lijn. Over de mate van verlichting en deugd die het volk al bezat liepen de meningen echter sterk uiteen.

‘Oefenschoolen voor den eenvoudigen man’

Het thema van volksverlichting en bevorderen van republikeinse deugd komt in de *Nationaale Courant* het meest aan bod in relatie tot volksclubs en wijkvergaderingen. Wijkvergaderingen en clubs werden in de *Nationaale Courant* als belangrijke instrumenten voor de politieke opvoeding van het volk gezien. Zo schreef een zekere ‘Jan Tollerant’, een ‘rondborstigen Bataaf’ die geregeld brieven instuurde, dat wijkvergaderingen en clubs ‘oefenschoolen voor den eenvoudigen man’ waren.⁷⁶ Er werd veel gediscussieerd over het doel en belang van wijkvergaderingen en sociëteiten: in de zomer van 1795 werden er over dit onderwerp elke week wel een of twee brieven gepubliceerd.⁷⁷

Hoewel men het belang en nut van wijkvergaderingen bleef benadrukken, overheersten naarmate het jaar vorderde echter steeds meer de klachten over ‘oproerige clubisten’ en urenlange wijkvergaderingen die nergens toe leidden.⁷⁸ Volksverlichting was ver te zoeken in ‘al het gehaspel van heethoofdige clubsen, onzuivere wykvergaderingen, kwalijk ingerichte sociëteiten’.⁷⁹ Er wordt geklaagd over ‘jonge melkbaarden’, die overal de spot mee dreven, en terwijl ze zichzelf bijzonder intelligent vinden de ware patriotten alleen maar tegenwerkten. Verder waren er burgers die als ‘woedende bullebakken’ tekeer gingen, en laffe patriotten die alle ongeregeldeheid zonder in te grijpen aanzagen. Op zo’n basis kan nooit de republikeinse vrijheid gewaarborgd worden, want ‘ware vryheid heeft haar beginsel in eenen zuiver hart.’⁸⁰ Uit de brieven blijkt dat de schrijvers deze ongeregeldeheden weten aan een gebrek aan deugd van de leden. Dit wordt kernachtig verwoord door iemand die zich *Publicola* noemt: ‘heil en broederschap in den mond, maar in ’t hart nyd en heerschzugt, en tegenwerking of beuzelagtigheid in hunne daaden; want waare patriotten bezoedelen zig met geene veinzery en gaan met geene ondeugd te werk.’⁸¹

Een deugdzaam burger was iemand die zijn burgerlijke verantwoordelijkheid besepte en actief bijdroeg aan de politiek. Veel schrijvers roepen hun lezers hiertoe op: ‘het is nu geen tyd om stil te zitten of te zwygen. Elke oprechte patriot ‘is verplicht aan het tot standbrengen van het groot gebouw

⁷³ Rutjes, *Door gelijkheid gegrepen*, 123.

⁷⁴ Ibidem, 123.

⁷⁵ *De Democraten*, no. 1, 30-6-1796, p. 4.

⁷⁶ *Nationaale Courant*, no. 94, 26-8-1795.

⁷⁷ Zie bijvoorbeeld *Nationaale Courant*, extra 18-4-1795; no. 62, 12-6-1795; no. 65, 19-6-1795; no. 69, 29-6-1795; no. 72, 6-7-1795; no. 82, 29-7-1795; no. 90, 17-8-1795.

⁷⁸ Zie bijvoorbeeld ibidem, no. 60, 8-6-1795, no. 73, 8-7-1795; no. 78, 20-7-1795; no. 81, 27-7-1795; no. 94, 26-8-1795.

⁷⁹ Ibidem, no. 81, 27-7-1795.

⁸⁰ Ibidem, no. 96, 31-8-1795.

⁸¹ Ibidem, no. 96, 31-8-1795.

[van de Nationale Vergadering], met deugd en broederschap in 't hart.⁸² Hier wordt benadrukt dat het principe van gelijkheid niet alleen gelijke rechten maar ook gelijke verantwoordelijkheid met zich meebracht. Het doel van de auteurs was om alle burgers aan te sporen hun verantwoordelijkheid te nemen: 'doet uw best, om van zwakken, moedige patriotten te maaken', zodat ze hun rechten konden opeisen bij de overheid: 'Onderricht van alles, door behoorelyke en tevens krachtige verzoogen, uwe Vertegenwoordigers; (...) spoor aan tot krachtadige maatregelen [sic].'⁸³

Vele Bataven gaven gehoor aan die oproep, en er werden talloze verzoekschriften door het volk bij hun representanten ingediend. Bovendien organiseerden de volksclubs zich in een 'Centrale Vergadering', een samenwerkingsverband van clubs uit verschillende steden.⁸⁴ De resultaten van al die politieke ijver vielen echter bitter tegen, zoals ook in het vorige hoofdstuk al duidelijk werd. Alle plannen van deze 'waare Patriotten' werden 'als niets waardige vodden daarheen gesmeeten en onaangemerkt gelaaten'.⁸⁵ In de *Nationaale Courant* werd de elite daarom ook verweten dat zij het ideaal van volksverlichting niet langer serieus namen: 'eerst riep men om de verlichting voor den gemeenen man, op dat hy baas konde worden; en nu hy baas is, wilde men den geest in hem wel weêr uitblusschen.'⁸⁶ Dat burgers een stem zouden hebben in de politiek was echter wel degelijk een van de grondslagen van de Republiek, zo betoogde een zekere Cornelis Byl. Hij wijst op een artikel van de rechten van de mens die aan het begin van 1795 opgesteld waren, waarin wordt gesteld dat alle burgers toegang moeten hebben tot alle ambten. 'Hebben die stelders wel alles ingedacht wat er ligt in zulk een onbepaald recht te verleenen? Of hebben zy zo maar wat genoemd en 't niet gemeent?'⁸⁷ Het volk hield de elite dus aan de belofte van gelijkheid die bij het begin van de Republiek gedaan waren. De elite had daar echter andere opvattingen over.

Verlichting volgens de elite

De vormende kracht van (moreel en politiek) onderwijs was een van de weinige punten waarover consensus heerste in het parlement. Representant Joannes van Hooff stelde 'dat men veilig konde zeggen, dat het publiek onderwijs de waarborg der vryheid is'.⁸⁸ Deze noodzaak van volksverlichting wordt ook herhaaldelijk benadrukt in *De Democraten*. Een volk zou pas volledig vatbaar zijn voor vrijheid als het verlicht was, en daarom moesten burgers toegang hebben tot goed 'nationaal onderwijs', en zichzelf vormen door 'nutte konsten en wetenschappen'.⁸⁹ Ook gelijkheid kon pas echt doorbreken als het volk verlicht was, zo blijkt uit de verklarende woordenlijst aan het begin van *De Democraten*, waarin gelijkheid gedefinieerd wordt als 'de zekerste waarborg voor de vryheid eens verlichten volks'.⁹⁰ Verlichting was dus een voorwaarde voor gelijkheid.

Evenals het publiek van de *Nationaale Courant* vonden radicale republikeinen uit de elite dat sociëteiten en wijkvergaderingen bij uitstek de plaatsen waren waar die volksverlichting kon plaatsvinden.⁹¹ In een artikel in *De Democraten* worden sociëteiten en wijkvergaderingen bijvoorbeeld getypeerd als 'het brandpunt van de stralen der volksverlichting, die in gesprekken en in geschriften van allen kant daarop aantrekken, en welker schynsel door den tyd eenen graad van helderheid en kunde in alle de classen der burgeren, zelfs in die van de geringste verstanden, doet ontstaan'.⁹² Het zou echter wel even duren voordat het volk die graad van verlichting had bereikt. In 1797 schreef een redacteur van *De Democraten* nog dat 'niemand zal ontkennen' dat 'zeven achtste' van het volk nog niet in staat

⁸² Ibidem, no. 96, 31-8-1795.

⁸³ *Nationaale Courant*, no. 65, 19-6-1795.

⁸⁴ Jacobs, "Volksbladen versus verlichting", 212.

⁸⁵ *Nationaale Courant*, no. 37, 15-4-1795.

⁸⁶ *Nationaale Courant*, no. 94, 26-8-1795.

⁸⁷ Ibidem, no. 87, 10-8-1795.

⁸⁸ Velema, "Republikeinse democratie", 61.

⁸⁹ *De Democraten*, no. 1, 30-6-1796, p. 4.

⁹⁰ Ibidem, p. IV.

⁹¹ Velema, "Republikeinse democratie", 56.

⁹² *De Democraten*, no. 7, 4-8-1796, p. 52.

was actief aan de politiek deel te nemen.⁹³ In een representatieve democratie werden namelijk ‘zekere kundigheden by het Volk gevorderd’. Om over staatszaken te kunnen oordelen moest het volk onder andere de ideeën van ‘burgerlyke en politieke vryheid’ kunnen begrijpen. Voor het zover was hadden burgers in de politiek niets te zoeken.⁹⁴

Hoewel die volksverlichting vooral in clubs en wijkvergaderingen zou moeten gebeuren, merkte ook de elite op dat deze verenigingen niet naar behoren functioneerden. Zo wordt in *De Democraten* gesteld: ‘dat nu eene zoodanige geestgesteldheid van het Volk geschikt zy om de Revolutie tot heil van het Land gelukkig te voltooijen, zal wel niemand, welke eenig gezond verstand bezit, verzekeren willen.’⁹⁵ De grondvergaderingen en sociëteiten boden een ‘gunstige gelegenheid’ om je ‘heesch te schreeuwen’, maar een bijdrage aan de Republiek leverden ze niet.⁹⁶ De oorzaak daarvan was volgens de auteurs een gebrek aan leiding van bovenaf: het volk was vanaf het begin van de revolutie ‘aan zyn eigen noodlot overgelaten, dat het zonder voorlichting van kundige en brave mannen is voordgedwaald.’⁹⁷ Herhaaldelijk wordt gesteld dat het volk ten prooi is gevallen aan ‘volksverleiders’ die het volk misleiden en de ontwikkeling van politieke deugd onder het volk hinderen.⁹⁸ De elite zag het volk dus als passieve, kwetsbare burgers die niet in staat waren zelf hun politieke opvoeding te bewerkstelligen, maar de wijze leiding van ‘verlichte en kundige mannen’ nodig hadden.

Conclusie

Zowel het volk als de elite constateerden hetzelfde probleem, namelijk dat volksvergaderingen en clubs niet aan hun doel voldeden. Voor de elite was dit een bevestiging van hun opvatting dat het volk nog niet klaar was om deel te nemen aan de politiek. Ze moesten onder goede leiding opgevoed en verlicht worden voordat ze volwaardig mee zouden kunnen draaien. Daarmee was gelijkheid voor hen een ideaal wat nog in de toekomst lag. Deze eerste stap die volgens de elite aan politieke deugd voorafging komt bij het volk niet terug. Zij veronderstelden dat alle burgers die de revolutie togedaan waren deze deugd al ergens in zich hadden, en dat de problemen rond wijkvergaderingen en clubs waren ontstaan doordat deze deugd niet in de praktijk werd gebracht. Een deugdzame burger was volgens hen iemand die zijn eigen politieke verantwoordelijkheid inzag en actief deelnam aan de politiek. Het doel van wijkvergaderingen en clubs was om burgers daartoe aan te zetten. Het ideaal van een burger die zijn eigen politieke verantwoordelijkheid beseft en neemt, sluit naadloos aan bij de republikeinse ideeën over burgerdeugd en gelijkheid zoals die in het eerste hoofdstuk uiteengezet zijn. De elite was echter niet overtuigd van de politieke volwassenheid van het volk. Dat de lagere burgerij op basis van de Republikeinse idealen meer inspraak en gelijke toegang tot ambten claimde ging hen dan ook veel te ver.

⁹³ Ibidem, no. 62, 13-7-1797, p. 168,

⁹⁴ Ibidem, no. 7, 4-8-1796, p. 52.

⁹⁵ Ibidem, no. 7, 4-8-1796, p. 51.

⁹⁶ Ibidem, no. 63, 20-7-1797, p. 175.

⁹⁷ Ibidem, no. 7, 4-8-1796, p. 50.

⁹⁸ Ibidem, no. 5, 21-7-1796, p. 39; no. 7, 4-8-1796, p. 51.

Hoofdstuk 4: Broederschap

Uit de voorgaande hoofdstukken bleek al dat de Bataven het wel eens waren over veel theoretische aspecten van burgerdeugd, maar dat de praktische toepassing van die ideeën verschilde. Als we afdalen naar de vaak rauwe realiteit van het dagelijkse leven van de lagere burgerij, wordt dat verschil het duidelijkst zichtbaar. Dit laatste hoofdstuk gaat verder in op het streven naar eenheid en eensgezindheid, ofwel broederschap. Broederschap was een van de deugden die door de wijkvergaderingen en clubs bevorderd moest worden.⁹⁹ Burgers vormden met elkaar een ‘zedelyk lichaam’, en moesten als collectief het algemeen welzijn en dat van de staat bevorderen.¹⁰⁰ Wie er echter als leden van dat ‘lichaam’ behandeld dienden te worden was allerminst duidelijk.

‘Verkeerde broederschap’

In de *Nationaale Courant* worden lezers er herhaaldelijk toe opgeroepen om ‘vooroordeelen’ te ‘verbannen’ en verdraagzaam te zijn tegenover minderheden zoals Joden en Katholieken.¹⁰¹ Als deze personen, ondanks hun andere levensvisie, de Republiek een goed hart toedroegen, waren ze gelijken en moesten ze ook zo behandeld worden: men moet ‘de gelykheid observeeren’, en ‘niet naar het kleed maar naar het hart der persoon oordelen.’¹⁰² Tegen de achtergrond van de veel voorkomende onenigheid in wijkvergaderingen en clubs, is het niet verwonderlijk dat broederschap een veelvuldig terugkerend thema is in de *Nationaale Courant*.¹⁰³

Een lastige kwestie was echter of men ook aan voormalig orangisten de hand van broederschap moest toesteken. Op 11 februari 1795, net na de revolutie, benadrukte Jan Rutger Schimmelpenninck, toen voorzitter van de Amsterdamse municipaliteit, in een proclamatie het belang van broederschap voor de revolutie. Schimmelpennincks definitie van broederschap was een gematigde en vergevingsgezinde houding tegenover de overwonnen orangisten.¹⁰⁴ Jacobs constateert dat in radicale volksbladen als *De Domkop* heftig tekeer werd gegaan tegen deze gematigde houding.¹⁰⁵ In de *Nationaale Courant* werd dit vergevingsgezinde discours in eerste instantie echter wel overgenomen. Dit kwam voort uit een overtuiging dat de Bataafse Republiek na de revolutie spoedig in een soort paradijs zou veranderen, en dat de orangisten daarom vanzelf overtuigd zouden worden van de superioriteit van het nieuwe politieke stelsel. 'Is niet de leer van vryheid en gelykheid zo beminnyk, zo zeer op de natuur gegrond, dat dezelve weldra, met eene onweerstaanbaare kragt, in alle harten zal dringen?'¹⁰⁶ Tot het zover was, waren de patriotse burgers geroepen om als zendelingen de orangisten te overtuigen van hun gelijk: ‘wy moeten hen niet alleen verdraagen; maar deeze allerwenschlykste gelegenheid waarneemen, om hun te overtuigen dat zy dwaalers zyn.’¹⁰⁷ In de Republiek was dus geen plaats voor orangisten, maar men leek er niet aan te twijfelen dat het orangisme spoedig vergeten en vergeven zou zijn.

⁹⁹ Jacobs, “Volksbladen versus verlichting”, 212.

¹⁰⁰ *De Democraten*, no. 20, 27-10-1796, p. 153.

¹⁰¹ *Nationaale Courant*, extra, 18-4-1795; no. 34, 8-4-1795; no. 60 8-6-1795.

¹⁰² *Nationaale Courant*, no. 34, 8-4-1795; no. 35, 10-4-1795; extra 18-4-1795.

¹⁰³ Zie bijvoorbeeld *ibidem*, no. 13, 18-2-1795; No. 35, 10-4-1795; Extra, 18-4-95; no. 60, 8-6-95; no. 73, 8-7-1795; No. 78, 20-7-1795; no. 96, 31-8-1795.

¹⁰⁴ Jacobs, “Volksbladen versus verlichting”, 215.

¹⁰⁵ *Ibidem*, 216.

¹⁰⁶ *Nationaale Courant*, no. 13, 18-2-1795. Dit is een proclamatie van de Amsterdamse provisionele Representanten. Aangezien Van Ollefen ervoor kiest dit zonder verder commentaar in zijn krant te publiceren, lijkt hij achter deze proclamatie staat (hij publiceerde soms ook stukken waar hij het zelf niet mee eens was, maar liet dat dan in een commentaar altijd duidelijk merken).

¹⁰⁷ *Ibidem*, no. 2, 23-1-1795; no. 3, 26-1-1795.

Dat pakte echter niet zo uit, en een opvatting die hier lijnrecht tegenover stond kreeg al snel de overhand. Dat had vooral te maken met de nijpende armoede waarin sommigen onder de Bataven leefden. Onder de radicale patriotten waren er velen die bij de contrarevolutie in 1787 naar Frankrijk waren gevlucht. Met de revolutie keerden zij berooid terug. Ze hadden nu een zekere mate van vrijheid en inspraak, maar velen van hen waren nog steeds zeer arm en werkloos. Het feit dat basisbehoeften heel duur waren, hielp ook niet mee. De wijkvergaderingen en clubs namen hier en daar zelf het initiatief om hun broeders bij te staan door collectes voor hen te organiseren.¹⁰⁸ Daarnaast hielden ze echter ook de overheid aan haar plicht om het 'algemeen welzijn' te bevorderen.¹⁰⁹ De teruggekeerde patriotten hadden vooral een baan nodig, zodat ze weer in hun eigen levensonderhoud zouden kunnen voorzien. Schrijvers in de *Nationaale Courant* deden daarom een beroep op de overheid om deze patriotten de ambten van orangisten te geven. In diverse brieven, sommige van teruggekeerde vluchtelingen zelf, wordt gepleit voor 'vigoreuze maatregelen' tegen orangisten: zij die 'zig aan eenig vergryp tegen de broederschap hebben schuldig gemaakt' moesten uit hun ambten ontzet worden.¹¹⁰ Daardoor zouden de representanten de 'vluchtelingen van 1787 aan brood kunnen helpen, door hen naamlyk in die posten te stellen'.¹¹¹

Vanuit de overheid werd echter weinig actie ondernomen om deze vluchtelingen te ondersteunen. Al snel bleek echter dat veel orangisten helemaal niet uit hun ambt ontzet werden, en dat als dat wel gebeurde daar vaak weer een orangist voor in de plaats kwam.¹¹² De plaatselijke en landelijke overheid hanteerden een 'verkeerde broederschap': een 'bederver van Stad en Land' werd 'verhoogd', terwijl 'waare Vaderlanders met kinderen beladen moeten sukkelen om een stukje brood'.¹¹³ Orangisten werd de hand van broederschap toegestoken, terwijl de verzoeken van patriotten werden genegeerd.¹¹⁴ Dat leidde tot grote scepsis tegenover representanten, en bitterheid tegenover orangisten, die onder andere werden gekenmerkt als 'laffe slaven van het oranje-huis'.

Zouden wy in de regeering van vryheid, gelykheid en rechtvaardigheid ons met zodanige gelykstellen!
Neen, een patriot denkt daartoe te edel, een patriot is onverzettelyk in zyn wraak, tegens hun, die het
Vaderland en de vryheid belagen.¹¹⁵

Hoewel steeds benadrukt wordt dat het straffen van orangisten zich moest beperken tot diegenen die de patriotten actief hadden onderdrukt, klinkt uit de brieven wel duidelijke verbittering tegenover orangisten en vooral tegenover de overheid, die niet naar de arme patriotten omkeek, maar wel hun vijanden de hand van broederschap toestak.¹¹⁶

De elite en haar 'broeders'

Onder de elite werd broederschap echter nog steeds opgevat als vergevingsgezindheid richting orangisten. Zelfs bij de radicalen onder de elite, die zich in het politieke debat fel tegen de moderaten of *slymgasten* keerden, werd deze positie verdedigd. Dit blijkt uit een reactie van een redacteur van *De Democraten* op een kritische ingezonden brief waarin een schrijver zich afvraagt:

¹⁰⁸ Ibidem, no. 76, 15-7-1795; no. 82, 29-7-1795; no. 84, 3-8-1795; no. 87, 10-8-1795.

¹⁰⁹ Ibidem, no. 9 9-2-1795.

¹¹⁰ Ibidem, no. 68, 26-6-1795; no. 87, 10-8-1795.

¹¹¹ Ibidem, no. 68, 26-6-1795.

¹¹² *Nationaale Courant*, no. 93, 24-8-1795; No. 68, 26-6-1795; no. 66, 22-7-1795; dit probleem wordt ook in andere volksbladen veelvuldig aangekaart, zie Jacobs, "Volksbladen versus verlichting", 210.

¹¹³ *Nationaale Courant*, no. 93, 24-8-1795, zie ook no. 94, 26-8-1795; no. 65, 19-6-1795.

¹¹⁴ Jacobs, "Volksbladen versus verlichting", 215-16.

¹¹⁵ Ibidem, no. 72, 6-7-1795.

¹¹⁶ Ibidem, no. 72, 6-7-1795.

Hoe kan het nu met de gezonde politieke overeenkomen, dat men, terwyl men nog in eenen staat van Revolutie leeft, en nog bezig is te beramen, welke Constitutie men zich geven wil, reeds vooraf verklaart dat de tegenparty gelyk is in rechten, en dat men haar de hand van broederschap toereikt?¹¹⁷

In een uitgebreid antwoord op deze brief verdedigt een redacteur van *De Democraten* de positie van de representanten door te stellen dat orangisten landgenoten, en daarmee ‘kinderen van dezelfde moeder’ zijn. Uit liefde voor hun medemensen wilden de representanten ‘dezelve doen deelen in de gevoelens van hun eigen hart, en hun een gunstig uitzicht in het toekomstige openen.’ De schrijver erkent dat tot nu toe de toegeeflijkheid naar de orangisten toe niet was uitgekapt zoals gehoopt was. Het kwam echter voort uit ‘een edel enthousiasme’, zodat men deze misstap ‘lichtlyk vergeven kan’.¹¹⁸

Daarnaast is het volgens de redacteur niet zo dat alle problemen zijn voortgekomen uit een toegeeflijke houding naar orangisten. Integendeel, het grootste deel van de chaos was te wijten aan het feit dat er zoveel onkundige mensen naar de macht dongen. Iedereen beeldde zich in dat hij ‘dit moeilijkste van alle ambachten’ wel beheerste, en wilde iets te zeggen hebben in de politiek. Volgens de auteur was inmiddels echter wel gebleken dat zeer weinigen voor dit moeilijke ambacht geschikt waren.¹¹⁹ Is dit een steek onder water naar teruggekeerde vluchtelingen die een ambt opeisten? De auteur maakt het wel zeer duidelijk dat de elite niet was gediend van al die veeleisende burgers: alles zou goedkomen als het volk zijn plaats beseft, en niet zich langer door ‘luid geschreeuw van vryheid en gelykheid’ laat verblinden, maar ‘op kunde, eerlykheid en waare deugd acht geven.’¹²⁰ Met geen woord wordt er gerept over de nijpende situatie onder de lagere klassen van de bevolking, de elite leek slechts het lawaai en niet de hartenkreet te horen.

Conclusie

Deze casus laat zien hoe de verschillen in leefwerelden van het volk en de elite voor een verschillende toepassing van republikeinse idealen zorgden. In eerste instantie was de lagere burgerij grotendeels bereid om de orangisten te vergeven. Toen die vergevingsgezindheid van de elite in hun nadeel ging werken, sloeg die opvatting algauw om. Politieke idealen staan mooi in een politiek-theoretische verhandeling, maar ze brengen geen brood op de plank. Vanaf de kant van de elite werd de nood die onder de arme Bataven heerste niet erkend: hoewel de hoogste nood van het volk allereerst basale levensbehoeftes als geld en werk betrof, werden de verzoeken van het volk door de elite echter puur politiek geduid (‘luid geschreeuw van vryheid en gelykheid’). De rauwe werkelijkheid van waaruit deze burgers schreven was een wereld waarin de elite zich moeilijk leek te kunnen verplaatsen.

¹¹⁷ *De Democraten*, no. 21, 3-11-1796, p. 163.

¹¹⁸ *Ibidem*, p. 166.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 166-167.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 168.

Conclusie

De onderwerpen en discussies uit de *Nationale Courant* die ik in mijn analyse heb besproken, laten zien dat de politieke ideeën over burgerdeugd onder het volk op theoretisch gebied grotendeels overeenkwamen met die van de elite. Deugden als politieke activiteit, eenvoud en soberheid en het streven naar eensgezindheid zijn allemaal belangrijke thema's die in de krant veel ter sprake worden gebracht. Daaruit blijkt dat, in tegenstelling tot wat door de elite over het volk geschreven werd, het publiek van de *Nationale Courant* terdege op de hoogte was van de theoretische grondbeginselen van de Bataafse Republiek. Het dus niet zo dat de spanning tussen het volk en de elite is ontstaan door een verschil in opvatting over burgerdeugd. Het verschil tussen de twee groepen ontstond omdat die ideeën in de praktijk anders werden toegepast.

Zoals ik in hoofdstuk 3 heb laten zien, vond de lage burgerij dat ze, als patriotten die de revolutie altijd hadden ondersteund, recht hadden op politieke inspraak. Daarom waren ze gebrand op het verdedigen van die verkregen vrijheid en gelijkheid, zoals bleek in hoofdstuk 2. Daarbij beriepen ze zich op het principe van gelijkheid: iedereen moest dezelfde toegang hebben tot ambten en bedieningen, en wie welke positie kreeg werd slechts bepaald door 'deugd en kundigheid'. Vanuit het perspectief van de lage burgerij was een van de grootste bedreigingen van de vrijheid een hoogopgeleide elite die onderling alle machtsposities verdeelde en niet naar het volk luisterde. Terwijl deugd bij het volk een aanleiding was om politieke rechten op te eisen, was het voor de elite juist een reden om die rechten het volk (nog) niet toe te kennen. Volgens de elite was politieke deugd onder het volk nog niet voldoende ontwikkeld. Vanuit dat perspectief waren de claims en pretenties van het volk volstrekt illegitiem, en ze werden daarom ook weinig serieus genomen. Van de kant van het volk leidde deze houding tot grote frustratie ten opzichte van het stedelijke en nationale bestuur. Ze namen hun verantwoordelijkheid als republikeinse burgers serieus, maar werden daarbij zelf door de overheid niet serieus genomen.

Wat betreft de deugd van broederschap en eensgezindheid blijkt uit het vierde hoofdstuk dat beide groepen vanuit een heel verschillende context dachten en de republikeinse ideeën in twee verschillende werelden toepasten. In tegenstelling tot de elite wisten de auteurs van de *Nationale Courant* wat er onder het volk speelde, en zagen ze de ontevredenheid en teleurstelling die er vanwege de armoede in de Republiek heerste. Die teleurstelling en verbittering werd alleen maar groter toen de orangisten ongestraft de dans ontsprongen, terwijl arme Patriotten tevergeefs bij de overheid aanklopten om hulp. In deze context had broederschap een heel andere betekenis dan in de studeerkamer van een representant, waar de nood van de lagere klassen van de bevolking niet leek door te dringen.

Daarmee laat dit onderzoek zien dat ideeën toegepast in de praktijk een geheel eigen leven kunnen gaan leiden. Onderzoek naar politieke ideeën dat zich enkel richt op een kleine groep invloedrijke personen, zoals dat van Velema en Rutjes, laat deze praktische toepassing grotendeels buiten beschouwing. Door het onderzoek naar politieke ideeën breder te trekken dan alleen de rijke, hoogopgeleide elite, wordt duidelijk hoe deze ideeën vanuit de dagelijkse praktijk vanuit verschillende perspectieven werden ingekleurd.

Om mijn analyse voldoende diepgang te kunnen geven, heb ik mijn onderzoek afgebakend tot het jaar 1795. Het nadeel hiervan is dat hierdoor een vrij statisch beeld ontstaat, terwijl opinies juist veranderlijk en dynamisch zijn. Juist in deze vrij chaotische tijd waarin de politieke situatie steeds weer veranderde en radicale en moderate bewinden elkaar binnen korte tijd afwisselden, zullen de politieke opvattingen onder het volk mee veranderd zijn, en zal ook de verhouding tussen het volk en de elite niet hetzelfde gebleven zijn. Verder onderzoek zou zich daarom kunnen richten op de ontwikkeling

van de politieke opinies van het volk door de tijd heen. De oorzaken voor de snel afnemende politieke betrokkenheid van het volk is binnen dit vraagstuk een belangrijk thema wat zeker aandacht verdient.

Hoewel republikeinse deugden niet langer een rol spelen in het hedendaagse publieke debat, zijn de verwijten aan het adres van de Nederlandse elite (overigens een hoogst onspecifieke categorie) nog nagenoeg hetzelfde. Ook in de eenentwintigste eeuw klinken klachten dat het volk niet serieus wordt genomen en dat de elite niet weet wat werkelijk onder het volk leeft, nog volop. Een speech van Thierry Baudet zou het waarschijnlijk goed doen in een 18^e-eeuwse Amsterdamse volksclub (mits uitgesproken ‘in zuiver Nederduitsch, des te verstaanbaar voor ieder’).¹²¹ Het lijkt erop dat een zekere spanning tussen de elite en het volk inherent is aan het systeem van democratie. Hoewel er naar aanleiding van dit onderzoek geen directe uitspraken gedaan kunnen worden over de aard van de hedendaagse kloof tussen het volk en de elite, maakt het bestuderen van het probleem in een historische context het wel mogelijk deze problematiek met enige distantie te bekijken en in breder perspectief te plaatsen.

¹²¹ *Nationaale Courant*, no. 88, 12-8-95.

Literatuur

Bronnen

De Democraten, Deel I (Amsterdam, J. A. Crajenschot, 1796-1797), Koninklijke Bibliotheek, Delpher.
<https://resolver.kb.nl/resolve?urn=dpo:1423:mpeg21>

Laer, D. van, (namens de Nationale Vergadering), “Proclamatie tegens de schending of verstooring der grondvergaderingen, op den 8 augustus aanstaande.” (Den Haag 1797).
<https://books.google.nl/books?id=YZdfAAAAcAAJ&dq=proclamaties%20bekendmakingen%201797&pg=PP9#v=onepage&q=ollefen&f=false>

Nationaale Courant, red. Lieve van Ollefen (Amsterdam, H.A. Banse, 1795-1796), Koninklijke Bibliotheek, KW 452 A 21. (inclusief *Nationaale extra courant*)

Nationaale Na-Courant, red. Lieve van Ollefen (Amsterdam, H.A. Banse, 1795), Koninklijke Bibliotheek, KW 452 A 21.

Nationaale Bataafsche Courant van Lieve van Ollefen (Amsterdam, A. Rymer, 1797), IISG Amsterdam, NIBG (Perscollectie) PM 1265.

Ockerse, Willem Anthonie, *Ontwerp tot eene algemeene characterkunde, derde stukjen, behelzende het nationaal character der Nederlanderen* (Utrecht, G. T. van Paddenburg en zoon, 1797).
https://books.google.nl/books?id=AShbAAAAQAAJ&dq=Ontwerp+tot+eene+algemeene+characterkunde,+derde+stukjen,+behelzende+het+nationaal+character+der+Ne&source=gbs_navlinks_s

Sociëteit voor deugd en kundigheden, Amsterdam, *Politique denk- en handelwyze van den burger Lieve van Ollefen, zoo voor als na de Omwending van 1797 en 1795* (Amsterdam, z.j., 1797 of later).
https://books.google.nl/books?id=RqNaAAAAcAAJ&dq=Politique+denk-+en+handelwyze+van+den+burger+Lieve+van+Ollefen&source=gbs_navlinks_s

Jan de Beijer, tekening van de Nieuwezijds Voorburgwal (1771), Stadsarchief Amsterdam.
<https://beeldbank.amsterdam.nl/afbeelding/010001000754>

Overige bronnen

Baudet, Thierry, ‘Thierry Baudet: Westen lijdt aan auto-immuunziekte’ *Forum voor Democratie*, versie 15-1-2017. <https://forumvoordemocratie.nl/actueel/toespraak-thierry-baudet-av-fvd-2017> (12-6-2019)

“Een bericht van Hans Brusselmans”, *Socialistische Partij, Youtube*, 10-5-2019.
https://www.youtube.com/watch?v=aA4jUU-ntHs&disable_polymer=true (12-6-2019)

Reactie bij *NOS, Facebook*, ‘Baudet voert campagne na aanslag: ‘smerige politiek’ (versie 19 maart 2019) (8-6-2019),
https://www.facebook.com/nos/posts/2707031322645742?comment_id=144349643268733&comment_tracking=%7B%22tn%22%3A%22R%22%7D (12-6-2019).

‘Radeloze geschiedschrijver’, Pieter van Woensel (1796), Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Literatuur

Everard, Myriam, “Lieve van Ollefen, Catharina Heybeek. Een ultrarevolutionaire ‘Loonschryver’, een schrijvende Batavin en een gekwetste Natie”, in: Anna de Haas (red.) *Achter slot en grensel. Schrijvers in Nederlandse gevangenschap 1700-1800* (Zutphen 2002), 207-22.

Everard, Myriam, ‘In en om de (Nieuwe) Bataafsche Vrouwe Courant. Het aandeel van vrouwen in een revolutionaire politieke cultuur’, *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 24 (2001), p. 67-87.

Jacobs, Erik, “Volksbladen versus verlichting”, Onuitgegeven dissertatie, (z.j) 161-224.

Jacobs, Erik, “Perslandschap I: kwantitatieve analyse”, onuitgegeven dissertatie, (z.j) 31-67.

Jourdan, Annie, “Amsterdam klem tussen staat en volk. Een bedreigde municipaliteit (1795-1798)”, in: Ida Nijenhuis, Joke Roelevink, en Ronald Sluijter (red.) *De leeuw met de zeven pijlen. Het gewest in het landelijk bestuur* (Den Haag 2010), 95-110.

Klein, Stephan R.E., *Patriots republikenisme: politieke cultuur in Nederland (1766-1787)* (Amsterdam 1995).

Manen, I.J. van en K. Vermeulen, ‘Het lagere volk van Amsterdam in de strijd tussen patriotten en oranjegezinden: 1780-1800’, *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* 30 (1980), 332-356.

Nieuwenhuis, Tom, *Keeshonden en Prinsmannen. Durgerdam, Ransdorp en Holisloot: Drie waterlandse dorpen in de Patriottentijd en de Bataafs-Franse tijd* (Amsterdam 1986).

Oddens, Joris, “De Nederlandse revolutie in dorp en stad. Lokale geschiedschrijving over de patriots-Bataafse tijd, 1875 tot heden”, *Tijdschrift voor geschiedenis*, 130 (2017) 4, 565-591.

Oddens, Joris, *Pioniers in schaduwbeeld: het eerste parlement van Nederland 1796-1798* (2012), online via UvA-Dare <https://hdl.handle.net/11245/1.375694>.

Palmer R.R., *The Age of the Democratic Revolution: A Political History of Europe and America, 1760-1800* (Princeton 2014), ebook, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/uunl/detail.action?docID=1584939>.

Pocock, J.G.A., *The Machiavellian moment : Florentine political thought and the Atlantic Republican tradition* (Princeton 2016), ebook, <http://search.ebscohost.com.proxy.library.uu.nl/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1223485&site=ehost-live>.

Postma, Jan, “Democraten (1796-1798)” in: *Encyclopedie Nederlandstalige Tijdschriften*, (versie 10 mei 2018). <https://www.ent1815.nl/d/democraten-1796-1798/> (12-6-2019).

Prak, Maarten, *Republikeinse veelheid, democratisch enkelvoud: sociale verandering in het Revolutietijdvak, 's-Hertogenbosch 1770-1820* (Nijmegen 1999).

Rutjes, Mart, *Door gelijkheid gegrepen: democratie, burgerschap en staat in Nederland 1795-1801* (Nijmegen 2012).

Sas, N.C.F. van, *De metamorfose van Nederland: van oude orde naar moderniteit, 1750-1900* (Amsterdam 2005).

Sas, Nicolaas van, 'The Netherlands, c. 1750-1813', in: Hannah Barker en Simon Burrows (red.), *Press, Politics and the Public Sphere in Europe and North America, 1760-1820* (Cambridge 2002), 48-68.

Sas, Niek van, "De Republiek voorbij. Over de transitie van republicanisme naar liberalisme" In Frans Grijzenhout, Niek van Sas, en Wyger Velema (red.) *Het Bataafse experiment: politiek en cultuur rond 1800* (Nijmegen 2013), 65-102.

Velema, Wyger, "Republikeinse democratie. De politieke wereld van de Bataafse Revolutie, 1795-1798" in: Frans Grijzenhout, Niek van Sas, en Wyger Velema (red.), *Het Bataafse experiment. Politiek en cultuur rond 1800* (Nijmegen 2013), 27-64.

Vuyk, Simon, "De Republiek van Jan Konijnenburg (februari 1795-augustus 1797)", in: Peter van Wissing (red.), *Stoekschriften. Pers en politiek tussen 1780 en 1800* (Nijmegen 2008), 217-31.